

FÖLDTANI KÖZLÖNY

Kiadja

A MAGYARHONI FÖLDTANI TÁRSULAT

A választmány megbízásából szerkesztik

SAJÓHELYI FRIGYES és ROTH LAJOS

titkárok.

Titkári iroda, a hová a lapot és titkárságot illető mindennemű kérdés intézendő: Budapest, VIII. ker. Zerge-utca, főreáltanodai épület, földszint.
Hivatalos órák naponként 11—12-ig és 4—6-ig.

TARTALOM:

Adatok a Bakony „Ceratites-Reitzi“ szint faunájának ismeretéhez, Stürzenbaum Józseftől. — Jelentés a társulat ez évi erdélyi kirándulásairól, Sajóhelyi Frigyestől. — A Sár-szt.-miklósi quare-trachytok, Sebafarzik Ferentől. — A Brachydiastematherium lelhelyén tett észleletek, dr. Koch Antaltól. — Előleges tudósítás egy geologiailag fontos leletről, Roth Lajostól. — Irodalom. — Vegyesek. — Társulati ügyek. — Titkári közlemények. — Tartalomjegyzék.

Adatok a Bakony Ceratites Reitzi-szint faunájának ismeretéhez.

Stürzenbaum Józseftől.

(3 könyomatu táblával.)

(Felolvasatott a m. földt. társulat f. é. május 12-én tartott szakgyűlésén.)

Böckh János fögeolog úr mult évben, azaz 1874-ben tett indítványára a magyarhoni földtani társulat tisztelt választmánya által a Ceratites Reitzi szintjében előforduló kövületek gyűjtésével bizatván meg, e célból még ugyanaz évi junius havában Veszprém megyében fekvő Felső Örsre rándultam, hol közel három hétig időztem. Ezen idő alatt sikertilt igen esinos anyagot gyűjtenem, s ennek alapján a Böckh úr által „A Ba-

könyv déli részének földtani viszonyai“ című munkálatában¹⁾ leírt, s más alkalommal szintén általa²⁾ valamint Roth Lajos úr által is³⁾ adatokkal bővített faunát, két új cephalopodafajjal, nemkülönben több, ezen szintből még nem ismert állatosztály maradványaival gazdagítanom. Utóbbiak, igaz, többnyire hiányos fenntartásuknál fogva is, nem tarthatnak oly nagy fontosságra igényt, de mindenesetre a fauna jellemzéséhez ők is járulnak s így figyelemreméltók.

Ugyszintén sikerült mélyebb ásatások czsközlése által constátálnom, hogy az eddig zárványmentesnek látszott zöldesszintű, tuffos márga, melyben a kővületdús mészkő, úgynevezett Ceratites Reitzi-mészkő betelepülve van, szintén tartalmaz, és nem épen gyéren, maradványokat.

Mielőtt azonban a gyűjtött anyag áttanulmányozása után elért eredményt megismertetném, legyen szabad főt. Köves János prépost-kanonok úrnak, ki nem csak a birtokán szülkségessé vált ásatásokat legnagyobb készséggel megengedé, hanem valódi magyar vendégszeretete által feladatomat nagy mértékben megkönnyítette, — úgy tek. Böckh János, m. kir. főgeolog úrnak, ki útmutatásai s tanácsaival többszörösen támogatott, ezennel hálás s őszinte köszönetemet kifejezni.

C e p h a l o p o d á k.

Orthoceras Böckhi n. sp.

IV. tábla, 1. a. és b. ábra.

Ezen fajnak csak egy, kissé már sérült állapotú töredékét találtam ugyan, de miután a fontosabb jellegek még jól kivehetők rajta, nem lesz nehéz azt egyéb orthocerasoktól megkülönböztetni.

Háza kúp alakú, harántmetszete kerütlékes. Felső hossz-átmérője 53 mm., az alsóé 40 mm., az egész töredéknek hossza 70 mm., mi együttléve egy közel 11 foknyi növési szögnek felel meg.

¹⁾ A m. kir. földt. intézet, évkönyve II. és III. köt. 1872—74.

²⁾ Földtani közlöny III. évf. 1873.

³⁾ Ugyanitt I. évf. 1871.

61.707

A hullámos alakú, mélyen domborult kamarák igen közel egymáshoz állók; távolságuk 8 mm.

Alsó részének csiszolása által sikerült siphóját is előtűntetnem, mely köralakú, központi és 9 mm.-nyi átmérővel bír. A siphónak egyéb tulajdonságai nem észlelhetők, mert mint a példány egyik lecsiszolt oldala (1 b. ábra) mutatja, a válaszfalak, az utolsón kívül, mind elrombolódtak, át vannak törve s czekkel együtt a siphó is elenyészett.

A mi pedig e példány felületének minőségét illeti, úgy az a csak kis részben megmaradt héján egész biztossággal nem constatálható. Ez mindenesetre vagy egészen sima, vagy pedig csak igen finoman cifrázott lehetett, mi a kőmagra nézve semmi befolyással nem bírt.

Ezen faj határozottan a nagyobb orthocerasok közé számitható, mi a közölt méretekből is kiténik.

Legnagyobb hasonlatossággal bír azon fajjal, melyet Portlock¹⁾ a silurból mint *Orthoceras Brongniarti* Troost, — és Troost²⁾ *Conotubularia Brongniarti* név alatt ismertet meg.³⁾ De oldali siphója, a növési szög különbsége valamint a korkülönbség is követeli e két fajnak egymástól való elkülönítését.

Bátorkodom tehát ezen fajt tek. Böckh János, főgeológus úr után elnevezni.

***Orthoceras* cfr. *lateseptatum* Hauer.**

IV. tábla, 2 a., b., c. ábra.

1846. *Orth. lateseptatum* Hauer. *Ceph. d. Salzkammergutes*. p. 41. t. 11 fg. 9 & 10.

1875. *Orth. latesept.* Hauer. *Mojsisovics: D. Gebirge um Hallstatt I. Th.* p. 6. t. 1. fg. 9.

Az előttem lévő két töredék kúpos alakja, körös harántmetszete, központi siphója, harántvonalas héja, a köpenytapadási felület igen finom mélyedései, továbbá a 4 foknyi

¹⁾ Report of the Geology of the county of Londonderry etc. 1843. p. 368. t. 28. fg. 4

²⁾ *Mém. de la Soc. géologique de la France*. 1838. Ser. I. Vol. 3. p. 88. pl. 9. fg. 2.

³⁾ Mindkettő ugyanazon faj.

növési szög folytán a legjobban egyezik meg fennidézettekben leírt és ábrázolt Orth. lateseptatum Hauer-fajjal.

Különbség csak a kamarák távolságának az átmérőhöz való viszonyában mutatkozik; mert míg az Orth. lateseptatum Hauer-nál a két viszonyszám egyenlő, addig az én példányaimon az arány 16 : 19-hez.

Ezen eltérés következtében és hogy csak kamararészekből álló, tehát lakosztály nélküli töredékekkel bírok, s ezek folytán példányaim nevezett fajjal tökéletesen nem azonosíthatók, célszerűbbnek látom, azt egyelőre Orthoceras cfr. lateseptatum-név alatt bemutatni.

Az említetteken kívül sikerült még több Orthoceras-töredéket találnom, melyek közül két, lakrészt mutató, faj talán az Orth. dubium Hauer-ral azonos; de valamennyinek megtartási állapota oly hibás, hogy azokat közelebbről meghatározni nem lehet.

Ceratites Reitzi Böckh.

V. tábla, 2. a. b. ábra.

1872. Cer. Reitzi Böckh. A Bakony déli részének földtani viszonyai. I. rész, 147. l., 7. tábl., 3. és 8. tábla, 3—5 ábra.

Ezen igen jellemző fajból találtam számos, mintegy 15 példányt, melyek közül különösen egy, feltűnően megtartott ékítménye által, tűnik ki.

Ugyanis, amint ezen töredékpéldányon lehet látni, a bordák ott, hol a hasrész az oldallapokkal egyesül, oly jelentékeny daganatot nyernek, hegy e daganatok átmenetesen gümbökké, sőt egész 5 mm. magas tüskékké fejlődnek ki, oldali (lateral) gümböket, illetőleg tüskéket, képezve. Megjegyzendő, hogy ezek többnyire a betolt bordákon ülnek.

Még a hasgümbök is sokkal nagyobb kifejlődést nyertek e példányon, ezek 7—7.5 mm. magasságúak. Böckh úr példányain az oldali daganatok még nem fejlődtek gümbökké s a hasgümbök is kisebbek, 6 mm.-nyiek.

Ceratites Felső Örsensis n. sp.

V. tábla, 1. ábra.

Az előbbiek társaságában előfordult két Ceratit-töredék is, mely új fajnak bizonyult be. Egyike ezen példányok-

nak osztályozott részét és a lakosztály egy részét, négy tisztán kivehető, meglehetősen gyors növésti tekervényét mutatja.

Háza kevésbé domborodott, meglehetősen nyílt (evolút) köldökű s legnagyobb vastagsággal az oldalak közepe felé bír.

Domboru része hatalmas tarajjal van ellátva.

Felületét erős bordák ékesítik. Ezek a köldöksík alsó részében kezdődve s a meredek, gömbölyödött köldökélen egy gömbsort képezve, az oldallapok közepéig egyenes irányban húzódnak, hol egy második, már tetemesebb gömbsorra fejlődnek. Innét majdnem egyenes irányban terjednek egészen a domboru részéig, a hol egy harmadik gömbsort alkotnak. Ezen lateral-gömbök spirálisan meghosszabbítottak, erősen tüskeszerűek. Magasságuk, mely ép állapotban mindenesetre sokkal tetemesebb lehetett, 3—4 mm.-t tesz.

Az utolsó tekervény 14 bordát mutat. Itt-ott egy beékeztet borda is észlelhető, mely alig az oldalak közepéig húzódik le.

Mi a lobavonalat illeti, úgy ez teljesen nem szemlélhető, miután ezen kőmagnak felülete elmulás következtében meglehetősen szenvedett. Mindazonáltal annyi mégis kivehető, hogy a lobavonal határozott Ceratit-typussal bír.

Láthatni az egészen simának mutatkozó hasnyereg egy részét, és az ezt követő első, egyszerűen fűrészelt, meglehetősen mély laterallobuszt.

Az első lateralnyereg, mely a hasnyeregnél valamivel alacsonyabb, a tekervény közepe táján álló gömböket körül fogja, körülíveli; úgyszintén az ezt követő, de sokkal csekélyebb, keskenyebb s fűrészelt második laterallobusz még kivehető.

Méretei és pedig:

átmérője	70 mm.
magassága az utolsó tekervénynek	29 mm.
vastagsága	20 mm.

Lehelye után e fajt *Ceratites Felső-Örsensis*-nek nevezém el.

Ceratites Böckhi Roth.

1871. Cer. Böckhi Roth. Földt. közlöny I. évf. 213. l.

1874. Cer. Böckhi Roth. Böckh: A Bakony déli részének földt. viszonyai. II. rész, 151. l., 4. tábl., 13. ábra.

Ezen fajból két példányt mutathatok be, melyeknek különösen egyike igen szép és épen megtartott alak. Utóbbi még az által is vonja magára figyelmünket, hogy négy gyöngysort mutat, tehát egygyel többet, mint a Roth úr által gyűjtött, fenn idézettekben leirt és ábrázolt példányon láthatni. E negyedik gyöngysor gyöngye, de mégis tisztán kivehető gömböcskék által képeztetik, mely az első, a köldökélen, és a második, az oldallapok mintegy harmadában fekvő sor közt, egyenlő távolságban foglal helyet.

Többi tulajdonságai ugyanazok.

Ceratites Zalaensis Böckh.

1872. Cer. Zalaensis Böckh. A Bakony déli részének földt. viszonyai. I. rész. 145. l., 7. tbl., 1—2. ábra.

Szintén csak két, kisebb alaku példányára akadtam meglehetősen megtartásban, különösen mi a neki megfelelő lobarajzot illeti, ugy azt egyike igen csinosan mutatja.

Arcestes angusto-umbilicatus Böckh.

V. tábla, 3. ábra.

1872. Arc. angusto-umbilicatus Böckh. A Bakony déli részének földt. viszonyai. I. rész. 8. tbl., 7—8, és 9 tbl. 9. ábra.

Ez a leggyakoribb, mondhatni tömegesen előforduló alakja a Cer. Reitzi-szintnek. A sok, némelyike igen jól megtartott kisebb-nagyobb példány közt akad két tisztán kivehető, szájszéllel bíró lakrész is.

Alakjára nézve ezen szájszél megfelel a házat díszítő, sarlóalaku ráncoknak; mindkét oldalán a köldöktől kezdve az oldallap közepéig, kevéssé görbült, innét hátra irányult ívonalban a has felé huzódik, hol egyesülvén, egy rövid, gömbölyített hasvédet (Ventralappen) képez.

Az oldallapok a köldöktől csekély távolságban bemélyedtek, mi által a szájnnyílás itt szűkebbé válik.

A ráncok a szájszél felé jó távol mindinkább gyöngébbek és számosabbá válnak, míg a szájszél közelében finom rovatkákat képeznek, melyek az oldallapokon és folytatólag a hasrészen áthuzódnak.

Szükségesnek láttam e jelenséget megemlíteni, mivel Böckh úr által leírt és ábrázolt példányain szájszél nem észlelhető.

Ceratites n sp. indet.

VI. tábla, 1. a. és b. ábra.

Ezen példányt, lenyomata egy kőmagtöredéknek, Böckh úrnak köszönöm, ki azt a Bakonyban eszközölt fölvétele alkalmazásával az arácsi völgyben — péterhegyi vonulat, Zalamegye — gyűjtötte, és ki oly szíves volt azt nekem megismertetés céljából átengedni.

Mindenekelőtt azonban szükségesnek tartom megemlíteni, hogy ezen kövület szabadon (lose) találtatott; de miután közzetani hasonlatosságát: sárgás, kovadús mészkő, a jellemző zöldes zárványokkal*) a Cer. Reitzi-mészszel oly feltűnően mutatja, igen valószínű, miszerint egy ide tartozó fajjal van dolgunk. Miért is tehát ezt — bizonyos fentartással — az előbbiekkal együtt, mint ugyanazon szintbe valót, itt bemutatni bátorodom.

E fajnak oldalai és hasrésze gyengén domborodottak; átmetSZete négyszögletes.

Az oldallapok bordákkal vannak díszítve, melyek a külső felett igen gyengén kezdve s mindinkább erősbülve, majdnem egyenes s meglehetősen előre dülő irányban egészen a hasrészig huzódnak, hol hatalmas, gyorsan emelkedő, 6—7 mm. magas s kevésbé hátra irányult gömböket, jobban fogakat, alkotnak; innét gyorsan előre kanyarulva a hasrészben eltűnnek.

Mintegy felében az oldalmagasságnak a bordák egy igen csekély dudorítást tüntetnek fel.

Körülbelül azon részén, hol az utolsó három-négy borda foglal helyet, a lenyomat még annyira épen van megtartva, hogy azon finom ráncokat, melyek a bordákat és azok kü-

*) A m. k. földt. intézet évkönyve. II. köt. 86. lap.

zötti tért ékesítik, s melyek a bordákkal egy irányban húzódnak fel az oldalakon, még tisztán láthatni. E ráncok, mint észrevehetni, a hasrészen is vonulnak át.

Küldöke, a mennyire ezen töredékből kivehetni, meglehetősen nyílt lehetett.

Lobavonal nem látható.

Alakunk emlékeztet a *Ceratites nodosus* Brug^{*)}-ra, mely fajból a m. kir. földt. intézet gyűjteményében több németországi, Nitrnbergből származó példány létezik. De ez — sokkal duzzadtabb háza, hajlitott, többnyire gömbölké dagadt bordái, s az ekre ferdére állított kiszélesedett fogai által — könnyen különböztethető meg a mi fajunktól.

Csak sajnálatos, hogy ezen — különben feltűnő — alak megtartási állapotánál fogva részletesebb meghatározást nem enged.

A közölt rajz Halaváts Gyula úr, m. kir. földt. intézeti tag, igen sikerült gipsz-öntvénye után készült.

G a s t e r o p o d á k.

Némely elmállott felületű mészkő darabon egy kis gastropoda kőmag-töredékét észlelhetni, mely *Naticá*-ra (?) látszik emlékeztetni. Rosz fentartási állapota azonban meghiusítja minden részletesebb észlelést.

P e l e c y p o d á k.

Ezek a triaszi *Daonella*-nemben találják itt képviselőiket, és pedig meglehetősen nagy számban. Csakhogy ezeknek megtartási állapotuk is olyan, mely sok kívánnivalót hágy. 20—25 példány közül, majd kizárólag lenyomatok, csak egy némelyikt alkalmas közelítő meghatározásra.

***Daonella* aff. *badiotica* Mojsisovics.**

VI. tábla, 3—4. ábra.

1874. *Daonella badiatica* Mojsisovics. Über die triadischen Pelecypoden Gattungen *Daonella* und *Halobia*. p. 15. t, 1. fg. 9.

Amennyire az e maradványokon meglevő jellemzőbb részek, úgymint a ferdére nyújtott alak, az előre nyúló púp, a baráz-

*) v. Buch. Über *Ceratiten*. 1819. p. 4. t. 1., 2. & 5.

dák minősége s a növési ráncok mutatják, igen valószínűleg a Mojsisovicstól felállított *Daonella tyrolensis*-csoportozás tartoznak, s a *Daon. badiotica*-fajjal azonosíthatók leginkább, miért is, míg teljesebb példány nem akad, mint *Daon. aff. badiotica*-t mutatom be.

2—3 példányon kívül mind a zöldesszínű márgából való.

B r a c h i o p o d á k.

Ezen osztály csak kis mértékben lehet képviselve, mivel mindössze csak két ide tartozó példányt sikerült gyűjtenem. Egyike közülök a

Spiriferina Mentzeli Dunker.

VI. tábla, 2. a, b. és c. ábra.

1851. *Spirifer Mentzeli* Dunker. *Palaeontographica* Bd. I. p. 287. t. 34. fg. 17—19.

1855. *Spirifer Mentzeli* Dkr. Schauroth: *Uebersicht d. geogr. Vers. d. Gegend v. Recoaro im Vicentinischen. Sitzbr. d. k. Akad. d. W. in Wien.* Bd. 17. p. 507. Z. 1. fg. 8.

Ez egy jól megtartott kovasult kőmag, mely az említettekben közölt leírás és ábrák, nemkülönben a m. kir. földt. intézet gyűjteményében, a Bakonyból származó példányokkal való összehasonlítás alapján, mint kisebb példánya a *Spir. Mentzeli* Dkr. nek bizonyult be.

Méretei:

hosszuság 15 mm.

szélesség 14 mm.

vastagság 9 mm.

Másika a gyűjtött példányoknak csak rozsz, meghatározatlan töredék.

E c h i n o i d e á k.

Csak tüske-töredékekben constatálják jelenlétüket. Teljes, ép tiskét, vázat (*Schale*) vagy váz-részeket nem voltam szerencsés találni.

A meglevő töredékek henger alakúak s többnyire összelapultak, szemcsézettek és 1—1.5 mm. átmérővel bírnak, 3—5 mm. hosszúság mellett.

Nem gyakoriak.

Csak a márgában észlelhetők.

C r i n o i d e á k.

Atmetszetei 2—3 mm. vastag, cilindrikus nyél-tagocskáknak, melyek itt-ott egyes mészkődarabon vagy kővitel-türedéken észlelhetők, bizonyítják, hogy ezen osztály sem hiányzik e szintben.

F o r a m i n i f e r á k.

Mint a márga iszapolási maradékának egy része mutatá, úgy ezek meglehetősen gyakoriak, s mint futólagos észlelés után kitűnt, az *Orbulina*-nem köztük az uralkodó.

Fentartva magamnak az ezekre vonatkozó tüzetesebb vizsgálatok eredményét — ha ez kielégítő lesz — annak idején közzétenni, megemlítem még, miszerint ezek, tudomásom szerint, Magyarországra nézve a legrégibb, t. i. triaszi foraminiferák, melyek eddig találtattak vagy említetttek.

Végre szükségesnek tartom a márgára vonatkozólag még megjegyezni, hogy a nevezett daonellák, cidaris-tüskék és foraminiferákon kívül még ammonitok is szerepelnek benne, sajnos, nagyon hiányos minőségű töredékek alakjában. Ezeket meghatározni rossz megtartásuk miatt nem sikerült, legfeljebb gyanítani engedik a mészkőben előforduló fajokkal való azonoságukat.

Maradványok általában csak a márga mélyebb, még szilárdabb részeiben észlelhetők, mivel az, különösen felületén, oly mállott, poralakú, hogy abban kővitelteknek még nyomát sem látni.

Jelentés a magyarhoni földtani társulat ez évi erdélyi kirándulásairól.

S a j ó h e l y i F r i g y e s t ő l.

(Fülv. a társ. f. évi nov. hó 24-iki szakgyűlésén.)

A magyarhoni földtani társulat néhány év óta, rendszeren augusztus havában, az ország valamelyik érdekesebb bányavidékére kirándulásokat szokott tartani s míg a múlt évben különösen a só előjveteléről oly annyira érdekes és fontos Marmarost választotta, addig a f. évben az Erdély d. ny.-i részén fekvő a r a n y - v a s é r c - és kőszén vidéket-szemelte ki